

УДК 94(477)«1941/1944»

**ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ
НА ТЕРЕНАХ РАЙХКОМІСАРІАТУ
«УКРАЇНА» (1941–1944 РР.)**

**ORGANIZATION OF THE INSURANCE
SYSTEM ON THE TERRITORY OF THE
REICHSKOMMISSARIAT «UKRAINE»
(1941–1944)**

Куницький М. П.,

доктор історичних наук, доцент, президент
громадської організації «Інформаційно–
комунікаційний менеджмент інтелектуальної
власності» (Київ, Україна), e-mail:
2757Mk@gmail.com

Kunytskyy M. P.,

Doctor of Historical Sciences, Docent, President of
public organization «Information and communication
management of intellectual property» (Kyiv, Ukraine),
e-mail: 2757Mk@gmail.com

Використавши широке коло архівних документів та проаналізувавши спеціальну історичну літературу, автор публікації з'ясує систему страхування, яка була створена на теренах Райхскомісаріату «Україна» (далі – РКУ). Реконструкція системи страхування дозволила більш детально з'ясувати мету та завдання окупаційної політики, яка проводилася окупаційною адміністрацією РКУ щодо місцевого українського суспільства.

Автор публікації доводить, що одним із засобів збільшення розмірів податкових платежів із місцевого населення стала система страхування, за допомогою яких окупаційною адміністрацією РКУ здійснювалося поповнення надходжень до місцевих бюджетів.

Ключові слова: страхування, податки, окупаційна адміністрація, окупаційна політика, місцеві органи влади, управи, місцеве населення, Райхскомісаріат «Україна», гебітскомісаріат.

Having used a wide group of archival documents and analyzing the special historical literature, the author of the publication establishes an insurance system that was created on the territory of the Reichskommissariat «Ukraine». The reconstruction of the insurance system made it possible to clarify in more detail the purpose and tasks of the occupation policy pursued by the administration of the CGS with respect to the local Ukrainian society. The author of the publication argues that one of the ways to increase the size of tax payments from the local population was the insurance system, through which the administration of the RKU was replenishing local budgets.

Keywords: insurance, taxes, occupation administration, occupation policy, local authorities, councils, local population, Reichskommissariat «Ukraine», gebitskommisariat.

Друга світова війна та гітлерівська окупація України перетворили місцевий соціум на суб'єкт масштабної економічної експлуатації. Одним із засобів реалізації мети окупації України стала податкова політика, запроваджена під контролем керівництва Третього Райху та здійснювана цивільною адміністрацією РКУ. Тому актуальність теми дослідження, на наш погляд, не може викликати заперечень.

Відповідно до зазначеної публікації метою є аналіз основних засад діяльності окупаційної адміністрації РКУ в системі страхування місцевого населення та виробничих структур, завданнями – визначення змісту системи страхування місцевого населення. Цим і зумовлюється актуальність заявленої проблеми.

Заявлена проблема в історичній науці вивчена лише частково. У комплексному та системному вимірах вона так і не знайшла свого відображення

в історіографії. Відомі лише окремі публікації О. Перехреста [1], Н. Глушенок [2], О. Гончаренка [3; 4], В. Орлика та Л. Маренець [5], О. Потильчака [6; 7; 8; 9; 10].

Окупаційна адміністрація РКУ своєю практичною діяльністю намагалася вилучити із окупованого суспільства максимальну кількість ресурсів. Саме тому на окупованих теренах України постала система обов'язкового страхування, яка розглядалася як один із додаткових, але дієвих засобів економічного пограбування місцевого соціуму, вилучення з нього максимально можливої кількості ресурсів. Для керівництва цим процесом розпорядженням по РКУ від 2 листопада 1942 р. було створено Страхове товариство України [11, арк. 144].

За встановленими німецькою стороною правилами, об'єктами страхування визначалися: у громадських господарствах – будинки та споруди, реманент, транспортні засоби, вироби, сировина, матеріали, сільськогосподарські засіви, врожаї садів, ягідні грядки, виноградники, рогата худоба, вівці, кози й свині віком більше дев'яти місяців, а також коні віком більше ніж один рік; в одноосібних господарствах – будинки, рогата худоба, вівці, кози, свині та коні того ж віку, що й в громадських господарствах.

Відносно будинків і громадських господарств – реманенту, споруджень, транспортних засобів, виробів та сировини відшкодуванню підлягали пошкодження, які виникли внаслідок пожежі, ураження розрядом блискавки, вибухом, повінню, бурєю, зливою, градом, обвалюванням та сповзанням землі. Відшкодування проводилося і в разі, якщо вони виникли внаслідок боротьби із пожежею та зливою.

Відшкодування пошкоджень сільськогосподарських посівів проводилося в разі градобоїв, зливи, бурі, польової пожежі, вимивання, гниття, вимерзання, приморозків та повені.

При посівах тютюну, олійних рослин, сої, хмелю, каучукових рослин, камфори та інших технічних культур – відшкодування проводилося і в разі пошкоджень від посухи.

Відшкодування від загибелі тварин проводилося в разі пошесті, хвороби, віку та нещасного випадку. При примусовому забої худоби відшкодування могли бути лише у випадках, якщо ці дії вчинялися за вказівкою ветеринарного лікаря, фельдшера, а за їх відсутності – сільського старости.

Застраховане майно громадських господарств відшкодовувалося в повному розмірі відповідно до інвентаризаційної оцінки, а будинки, які перебували у володінні приватних осіб – також у повному розмірі, але відповідно до страхової оцінки.

Суми страхових зборів відрізнялися у залежності від того, у селі чи в місті знаходилися об'єкти страхування. Так, страхові ставки на будинки, вироби, сировина та матеріали, інвентар, споруди та транспортні засоби, які знаходилися у селах – встановлювалися у розмірі 1%, а у містах та робітничих селищах – 0,5%.

Страховий внесок на коня становив 40 крб., при його страховій оцінці в 500 крб., рогату худобу – 20 крб. (страхова оцінка – 500 крб.), свиню – 9 крб. (страхова оцінка – 150 крб.), кіз та овець – 4 крб. (страхова оцінка – 100 крб.).

Страхова оцінка продукції сільського господарства залежала від виду застрахованих рослин. Так, страхова оцінка озимини та багаторічних трав становила 200 крб., а тому необхідно було сплачувати 12 крб. Найдорожче оцінювали парникові культури – 10000 крб. Тому й страхова оплата за них становила 300 крб. Страхова оцінка тютюну становила 1000 крб., із сплатою – 10% тарифної оцінки, а хмелю – від 500 до 3500 крб., із сплатою 10% тарифної оцінки.

Внески по обов'язковому страхуванню визначалися на селі сільським старостою, а в містах – страховим інспектором гебітскомісаріату. У сільських громадах страхові внески збиралися страховим агентом під контролем сільського старости. За несвоєчасну сплату страхових внесків, на винних осіб передбачалося накладення пені у розмірі 0,05% за кожен прострочений день. Страхування майна проводилося щорічно.

Страхові виплати не проводилися у тому випадку, якщо пошкодження майна сталося як із вини керівництва громадського господарства, так із вини застрахованої особи, чи повнолітнього члена його родини.

При загибелі худоби, на селі сільські старости, а в місті страховий інспектор або ветеринарний лікар зобов'язувалися провести розпитування. При цьому повинні були діяти сумісно: а) керівник громадського господарства, якщо потерпілим було громадське господарство; б) голова господарства або повнолітній член сім'ї, якщо було пошкоджене майно індивідуального господарства. До дізнання залучалися також двоє повнолітніх світків.

При втраті будинків, реманенту, сільсько-господарських культур та інших об'єктів страхування, дізнання проводилося страховим агентом. У самій процедурі брали участь: страхувальник, сільський староста, двоє повнолітніх свідків, а при пошкодженні сільсько-господарських культур і районний агроном [12, арк. 37].

Процедура проведення страхування передбачала вимагання від підприємств, установ та організацій, у тому числі й приміщень церков, відомостей про суму оцінки належних їм будівель та приміщень [13, арк. 5].

Страхові агенти у якості винагороди за свою роботу одержували 3% від зібраних страхових внесків. Але, це правило починало діяти, якщо сума зібраних платежів становила не менш, як дві третини з нарахованих страхових внесків. Кошти виплачувалися з рахунків районних органів влади [14, арк. 56].

Отже, система обов'язкового страхування власності місцевого населення мала всеохоплюючий характер. Реалізація функцій страхових установ належала виключно до компетенції німецьких окупаційних органів влади, самі платежі носили

майже односторонній напрям. Німецька влада найменше при цьому дбала про реальний захист населення та місцевих виробничих структур, а скоріше прагнула використати цей механізм для тотального пограбування українського соціуму, а тому їй потрібно розглядати як один із видів загальнообов'язкових податків. Органи місцевого управління контролювали процес збору страхових внесків, але питання здійснення страхових виплат належало до компетенції німецьких управлінців.

У нерівноправності сторін процесу страхування можна пересвідчитися вже на тому факті, що всі кошти, одержані від страхових внесків, як тільки вони перевищували 1000 райхсмарок переводилися в господарський банк на особливий рахунок генерального комісаріату. Таким чином, страхові внески знаходилися під повним контролем німецьких владних інституцій і без їх відома виплачуватися не могли.

За встановленими правилами здійснення страхових виплат, страхові агенти мали звертатися з відповідними вимогами до свого районного керівництва. Після перевірки реальності страхового випадку, районний шеф чи бургмістр візував вимогу і вона направлялася у свою чергу до гебітскомісаріату. Якщо сума страхових виплат не перевищувала 500 райхсмарок, дозвіл на здійснення банківської операції надавався гебітскомісаріатом, а якщо сума була вищою, необхідна була додаткова санкція генерального комісаріату. При цьому, вимоги на страхові виплати подавалися до гебітскомісаріату до п'ятого числа кожного поточного місяця з тим, щоб їх можна було легко перевірити [15, арк. 9].

Німецькою адміністрацією було створено систему страхування на випадок захворювання тих категорій населення, які були працевлаштовані. Ця система була створена відповідними нормативними актами, прийнятими райхскомісаром.

На місцях, отримані від райхскомісара вказівки набували певної конкретизації. Для прикладу, скористаємося текстом інструкції керівника гебітскомісаріату «Гадяч» генеральної округи «Київ» «Про запровадження в життя розпоряджень райхскомісара про охорону хворих по районах Гадяцького гебітскомісаріату» від 1 квітня 1943 р.

Відповідно до цього нормативного документа в гебітскомісаріаті «Гадяч» вводилася система обов'язкового страхування робітників та службовців на випадок їх непрацездатності у зв'язку із хворобою та необхідністю отримання медичної допомоги й лікарських засобів.

Для забезпечення застрахованих осіб медичною допомогою створювався фонд нарахувань, який отримав назву «Лікарняна каса». Нарухування до лікарняної каси встановлювалося у розмірі 3% від суми заробітної плати робітників та службовців, які працювали на підприємствах та установах, розташованих на теренах гебітскомісаріату.

Роботодавці сплачували ці кошти одночасно зі стягненням із робітників та службовців прибуткового податку на заробітну плату та нарахуваннями на «охорону і підтримку народного

здоров'я» у розмірі 5%. Кошти відраховувалися на спеціальний банківський рахунок лікарняної каси не пізніше 10 числа кожного поточного місяця.

Інструкція передбачала відмову у наданні безкоштовної медичної допомоги робітникам та службовцям, якщо їх роботодавець не вчасно та у не повному розмірі перераховував відповідні кошти на банківські рахунки лікарняної каси.

Права на цей вид страхування не мали закордонні робітники та службовці, які запрошувалися на роботу в установи, розміщені на тернах гебітскомісаріату, військовополонені та цигани, робітники харчової промисловості та сільського господарства, які отримували заробітну плату нижчу 480 крб. на місяць. Але ті працівники, які одержували вищу аніж 480 крб. заробітну плату також охоплювалися страхуванням на випадок непрацездатності.

За рахунок лікарняної каси хворому надавалася медична допомога у лікарів, дантистів та фельдшерів. У разі потреби хворому могли видаватися бандажі, окуляри, інші медичні засоби. Але найголовніше значення для застрахованої особи мали 50% грошові виплати від основної заробітної плати, при тимчасовій втраті працездатності. Основним заробітком вважалася фактична заробітна плата, що включала оплату натурою, яка сплачувався останній раз перед хворобою. Обрахування натуральної оплати праці в її грошовому еквіваленті здійснювалося за офіційно встановленими цінами. Вирахування допомоги виплачувалася за кожен календарний день.

Замість амбулаторного лікування та видачі грошової допомоги, застрахована особа у разі потреби могла скористатися стаціонарним лікуванням. Але у цьому випадку застрахований втрачав право на отримання грошової допомоги.

Усі види допомоги надавалися на термін не більш як 4 тижні. Але якщо на думку лікарів у хворого з'являлась надія на покращення стану здоров'я, то у цьому випадку надання безкоштовної медичної допомоги продовжувалося ще на 4 тижні.

Медична установа в якій знаходився хворий, за спеціальною процедурою мала право на отримання коштів від лікарняної каси, витрачених на лікування застрахованої особи.

Водночас, існували у цій здавалося цілком логічній і соціально справедливій системі нормативні приписи, які засвідчують перетворення цього виду страхування ще на один додатковий податок, який збирався із працюючих категорій населення і використовувався для забезпечення потреб окупаційної адміністрації.

По-перше, грошова допомога за тимчасовою непрацездатністю виплачувалася лише за згодою роботодавця та керівника районної управи. По-друге, видаткову частину нарахувань до лікарняної каси дозволялося використовувати для «утворення запасів, управлінських витрат, окремих або загальних профілактичних заходів в межах директив райхскомісара», що означало вимивання накопичених коштів із страхової установи. По-третє, одна чверть надходжень до лікарняної каси

відразу перераховувалася на спеціальний рахунок біржі праці. По-четверте, невтрачені суми коштів в межах щомісячних асигнувань залишалися в розпорядженні керівника районної управи, а решта перераховувалася на рахунки біржі праці. По-п'яте, безпосереднє керівництво лікарняною касою здійснював голова районної управи або біржа праці [16, арк. 1–10].

Право на використання страховки надавалося у деяких випадках. Про це свідчить інструктивний лист направлений головному лікарю Крюківської поліклініки. В документі зазначається, що лише районний керівник надає право на відправлення хворого до лікарні. Сам медичний заклад мав «завести спеціальну книгу реєстрації хворих, які були застраховані, виявляючи осіб, які часто і довго хворіли, враховуючи можливість призначення для них спеціального лікування. Одночасно із цим потрібно виявляти симулянтів і нероб, приймаючи по відношенню до них засоби боротьби» [17, арк. 8].

Отже, страхування на випадок тимчасової втрати працездатності робітників та службовців стало ще одним видом податків. До того ж, у багатьох регіонах РКУ існували суттєві відступи від цих правил. Так, розпорядження райхскомісара передбачало що на ці потреби керівник підприємства чи установи в якій працювала застрахована особа перераховував на ці потреби 3% від її заробітної плати. Але, в окремих регіонах, зокрема на Херсонщині, ці кошти сплачувалися додатково до 5% внеску на соціальне страхування самими працівниками [18, арк. 31]. Аналогічний розмір внеску на соціальне страхування, який утримувався із заробітної плати працівника, а не перераховувався підприємством чи установою, запроваджувався в Полтаві [19, арк. 95]. У Вінниці фольксдойче так само як і українці сплачували 5% від нарахованої заробітної плати на рахунки лікарняної каси. Це також порушувало встановлені нормативні приписи райхскомісара [11, арк. 45].

Організація системи страхування на випадок захворювання передбачала складання списків німців, які працювали в установах розташованих на території гебітскомісаріатів [15, арк. 10]. Для них створювалася подібна система страхування на випадок захворювання та тимчасової непрацездатності.

Водночас, організація системи страхування давала свої результати. Незважаючи на фактичне викачування ресурсів із місцевого населення, частина людей таки змогла скористатися наданими можливостями. Про це свідчить внутрішня документація тогочасних медичних закладів. Так, відповідно до звіту про роботу Крюківської поліклініки за січень 1943 р. було видано 228 лікарняних листів, а у лютому – 103 [17, арк. 3]. А при загибелі місцевих поліцаїв їх родичам виплачувалася страховка розміром 1000 крб. та надавалася одноразова допомога в сумі 300 крб. [20, арк. 307].

В окупованій Україні було створено й систему соціального страхування. Так, за розпорядженнями місцевої влади із 1 січня

1942 р. усі діючі підприємства, установи та організації зобов'язувалися сплачувати внески до фонду соціального страхування. Він становив 5% від заробітної плати працівника. Але ці внески утримувалися не із заробітної плати працівників, а з адміністративно – господарських видатків установи. Нарахування сум соціального страхування провадилось одночасно із виплатою заробітної плати. Усі кошти акумулювалися на спеціальному банківському рахунку управи [21].

Отже, фактично система страхування, яка була створена в РКУ за задумом німецької адміністрації стала ще одним видом обов'язкового оподаткування місцевого населення та виробничих структур. У цілому, незважаючи на певні позитивні наслідки ця система спрямовувалася на викачування ресурсів із місцевого суспільства.

Список використаних джерел

1. Перехрест, ОГ., 2003. 'Системи оподаткування та обов'язкових поставок сільськогосподарської продукції як форми економічного пограбування селянства України за нацистської окупації (1941–1944 рр.)', *Український селянин: Збірник наукових праць*, Черкаси, Вип.7, 320 с.
2. Глушенко, Н., 2004. 'Податкова політика німецької влади на окупованій території Півдня України у 1941–1943 рр.', *Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки*, Миколаїв, Т.32, Вип.19, 234 с.
3. Гончаренко, ОМ., 2011. 'Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.): монографія', К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 600 с.
4. Гончаренко, О., 2011. 'Проблеми функціонування цивільної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: фінансово-правовий аспект (1941–1944 рр.)', *Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). Матеріали міжнародної наукової конференції*, Відповідальний редактор: Легасова Л. В., К., 543 с.
5. Орлик, В., Маренець, Л., 2005. 'До питання фінансової політики нацистів в окупованій Україні', *Архіви України*, №1–3, 345 с.
6. Потильчак, О., 1997. 'Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944): причини і прояви', К.: УДПУ ім. М. П. Драгоманова, 29 с.
7. Потильчак, ОВ., 1999. 'Новий порядок в окупованій Україні (1941–1944)', *Пам'ять століть*, №1, с.97–104.
8. Потильчак, ОВ., 1999. 'Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації': Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01, К., 205 с.
9. Потильчак, О., 2001. 'До питання про соціальну політику фашистської Німеччини щодо селянства України в роки окупації (1941–1944 рр.)', *Український селянин*, Вип.2, с.125–128.
10. Потильчак, О., 2002. 'Трудова експлуатація українського селянства у роки нацистської окупації (1941–1944 рр.)', *Український селянин. Збірник наукових праць*, Вип.5, с.141–143.
11. 'Державний архів Вінницької області', Ф.Р–1312, Оп.1, Спр.1333.
12. 'Державний архів Житомирської області' (далі – ДАЖО), Ф.Р–1187, Оп.1, Спр.1.
13. 'Державний архів Полтавської області' (далі – ДАПО), Ф.Р–2642, Оп.1, Спр.66.
14. ДАЖО, Ф.Р–1154, Оп.1, Спр.44.
15. Там само, Ф.Р–1187, Оп.1, Спр.4.
16. ДАПО, Ф.Р–8676, Оп.2, Спр.49.
17. Там само, Ф.Р–2642, Оп.1, Спр.61.
18. 'Державний архів Херсонської області', Ф.Р–1609, Оп.1, Спр.1.
19. ДАПО, Ф.Р–2299, Оп.1, Спр.13.
20. 'Центральний державний архів вищих органів влади та управління України', Ф.4620, Оп.5, Спр.13.
21. *Голос Полтавщини*, 1942, 7 січня.

References

1. Perehrest, OG., 2003. 'Systemy opodatkuvannya ta obov'язkovykh postavok sil's'kogospodars'koi' produkcii' jak formy ekonomichnogo pograbbuvannya seljanstva Ukraїny za nacysts'koi' okupacii' (1941–1944 rr.) (Taxation and mandatory supply of agricultural products as a form of economic robbery of the Ukrainian peasantry for the Nazi occupation (1941–1944))', *Ukraїns'kyj seljanyn: Zbirnyk naukovykh prac'*, Cherkasy, Vyp.7, 320 s.
2. Glushenko, N., 2004. 'Podatkova polityka nimec'koi' vlady na okupovaniy terytorii' Pivdnja Ukraїny u 1941–1943 rr. (Tax policy of the German authorities in the occupied territory of the South of Ukraine in 1941–1943)', *Naukovi pracі: Naukovo-metodychnyj zhurnal. Istorychni nauky*, Mykolai'v, T.32, Vyp.19, 234 s.
3. Goncharenko, OM., 2011. 'Funkcionuvannya okupacijnoi' administracii' Rajhskomisariatu «Ukraїna»: upravlins'ko-rozporjadchi ta organizacijno-pravovi aspekty (1941–1944 rr.): monografija (Functioning of the occupational administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: administrative and administrative and organizational-legal aspects (1941–1944): monograph)', K.: NPU imeni M. P. Dragomanova, 600 s.
4. Goncharenko, O., 2011. 'Problemy funkcionuvannya cyvil'noi' administracii' Rajhskomisariatu «Ukraїna»: finansovo-pravovyy aspekt (1941–1944 rr.) (Problems of functioning of the civil administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: the financial and legal aspect (1941–1944))', *Ukraїna u Drugij svitovij vijni: dzherela ta interpretacii' (do 65-richchja Velykoi' Peremogy). Materialy mizhnarodnoi' naukovoi' konferencii'*, Vidpovidal'nyj redaktor: Legasova L. V., K., 543 s.
5. Orlyk, V., Marenc', L., 2005. 'Do pytannja fiskal'noi' polityky nacystiv v okupovaniy Ukraїni (To the issue of fiscal policy of the Nazis in the occupied Ukraine)', *Arhivy Ukraїny*, №1–3, 345 s.
6. Potyl'chak, O., 1997. 'Ekonomichnyj kolaboracionizm v Ukraїni v roky nacysts'koi' okupacii' (1941–1944): prychny i proyavy (Economic Collaboration in Ukraine during the Nazi Occupation (1941–1944): Causes and Manifestations)', K.: UDPU im. M. P. Dragomanova, 29 s.
7. Potyl'chak, OV., 1999. 'Novyj porjadok v okupovaniy Ukraїni (1941–1944) (New Order in Occupied Ukraine (1941–1944))', *Pam'jat' stolit'*, №1, s.97–104.
8. Potyl'chak, OV., 1999. 'Ekspluatacija trudovykh resursiv Ukraїny gitlerivs'koju Nimechhynuju u roky okupacii' (Exploitation of Ukraine's labor resources by Hitler's Germany during the years of occupation)': Dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01, K., 205 s.
9. Potyl'chak, O., 2001. 'Do pytannja pro social'nu polityku fashysts'koi' Nimechhyny shhodo seljanstva Ukraїny v roky okupacii' (1941–1944 rr.) (On the social policy of fascist Germany regarding the peasantry of Ukraine during the years of occupation (1941–1944))', *Ukraїns'kyj seljanyn*, Vyp.2, s.125–128.
10. Potyl'chak, O., 2002. 'Trudova ekspluatacija ukraїns'kogo seljanstva u roky nacysts'koi' okupacii' (1941–1944 rr.) (Labor exploitation of the Ukrainian peasantry during the Nazi occupation (1941–1944))', *Ukraїns'kyj seljanyn. Zbirnyk naukovykh prac'*, Vyp.5, s.141–143.
11. 'Derzhavnyj arhiv Vinnyc'koi' oblasti (State Archives of Vinnytsia Region)', F.R–1312, Op.1, Spr.1333.
12. 'Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi' oblasti (State Archive of Zhytomyr Region)' (dali – DAZhO), F.R–1187, Op.1, Spr.1.
13. 'Derzhavnyj arhiv Poltav's'koi' oblasti (State Archives of Poltava Region)' (dali – DАPO), F.R–2642, Op.1, Spr.66.
14. DAZhO, F.R–1154, Op.1, Spr.44.
15. Tam samo, F.R–1187, Op.1, Spr.4.
16. DАPO, F.R–8676, Op.2, Spr.49.
17. Tam samo, F.R–2642, Op.1, Spr.61.
18. 'Derzhavnyj arhiv Hersons'koi' oblasti (State Archive of Kherson Region)', F.R–1609, Op.1, Spr.1.
19. DАPO, F.R–2299, Op.1, Spr.13.
20. 'Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraїny (Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine)', F.4620, Op.5, Spr.13.
21. *Golos Poltavshhyny*, 1942, 7 sichnja.

* * *